

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԱՐՈՒՄԻ ԴԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼՆ

ԽՈՍՏՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ (կանխիկ վճարելի)
Տարեկան բաժնորդագին 30 ֆրանկ
Վեցամսեայ » 15 ֆրանկ
Եռամսեայ » 7 1/2 ֆրանկ

ԼԷ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 13

1921 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 26 Դ.
(Հ.Տ. 1921 Հոկտեմբեր 13)

ՊՈՑՄԱՆՆԵՐ

Խմբագրութիւնը եթէ հարկ համարի, համառօտելով և կամ մասամբ միայն կը հրատարակէ իրեն զրկուած գրութիւնները: Պարտաւոր չէ վերադարձունել չհրատարակուած ձեռագիրները: Ծանուցումներ կընդունուին հայերէն և ֆրանսերէն լեզուով: Ծանուցման 1 միջակ գիրը 2 սանդիւմ կարժէ. 1 գլխագիրը 4 սանդիւմ: Les annonces en français et en arménien sont reçues au bureau de la Rédaction: Place Alexandre-Labadié, 17

Հիմնադիր

Խմբագիր

ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐՓՈՒԳԱՆԵԱՆ

ԵՂԻՇԷ ԹՈՐՈՍԵԱՆ

ԲՈՎԱՆ ԴԱՎՈՒԹԻՒՆ

Գործ եւ ոչ խօսք. — Հայաստան. — Հայաստանի անցքերէն. — Հայկական զինուոր. — Նամակ Իտալիայէն. — Սկիւտարի վերաշինութիւնը. — Վիէննայի (Վիեննայի) Հայերը. — Պաշտօնական յայտարարութիւն. — Տեղեկատու գրասենեակի փառքի մէջ. — Ցաւակցութիւններ Մ. Փորթուկալեանի մահուան առթիւ. — Մ. Փորթուկալեան (կենսագրական գիծեր). — Տեղական. — Արեւելեան խնդիրը:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԱԶԳ

Արմենիայի խմբագրութիւնը մասնաւորապէս, 24 րոպէս չնորհակալութիւն կը յայտնէ իր ան քոյն բաժնորդներին որոնք կանոնաւորապէս կը կարգադրեն իրենց հաշիւներ և ապետ չեն սպասեր որ խմբագրութիւնս ստիպարագոյն ինչեցեց իրենց բաժնորդագին վճար. Արեւելեան կանխիկ լինելը և կը խնդրէ նաև իր ըստ աշխարհային իրաւունքներէն, որ ցարդ անվճար հասած մնացած հաշիւներ ունին, չուտով փութան և համաձայն իրենց հին և նոր հաշիւներ, այսպէս արդիւնաւորութիւն մ'ընծայելու համար կուենար խմբագրութեանս, խնայելով իրեն առանձին փարիճին նամակներով ինչեցեցեալ ի գուր ժամ ընթացքով վճարուած և փոստի ծախքը:

37րդ տարեշրջանէն սկսած տարեկան կառավարման ծախքը 30 ֆր. լինելով, կը խնդրէ. և Գրքերը նկատի ունենալ այս կէտը և ըստ որոյ խնայել կարգադրել:

Նաև փոստային գործառնութեանց դիւրութեան համար խմբագրութիւնս կը խնդրէ իր բաժնորդներէն որ ժամանակի մը համար հաշտական նամակներ, զրամ ուղղութիւն Այրի Տիկին Վ. Մ. Փորթուկալեանի անունը (Mme. Veuve V. M. Portoukalian, Boite Postale Colbert, 303, 36 rue de la République, Marseille): Իսկ խմբագրութեան վերաբերեալ ալ ամէն կարգի նամակներ, յօդակներ եւ ևայլն, պէտք է ուղղուին միշտ Եղիշէ Եղիւի խմբագրութեան անունը (T ghiché Torossian, Rédaction du journal arménien «Armenia», Marseille) — կամ վերագրեալ փոստակի խմբագրութեան հասցէով:

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի ԱՆՊՈՐԸ

Լոյս տեսան «Վերաճնունդ»-ի 1921 թուականի Ապրիլի 1-ին խմբագրութեան 26րդ տարեշրջանի մ'է: Հանրային, բարոյական, գրական եւ գեղարուեստական հոյ գործերի, խմբագրութեան գեղարուեստական խմբագրութեան, տարագիրներ եւ որբերի ալ եւ այլ 200ի չափ նկարներ կը զարդարեն այս գեղեցիկ արկածի էջերը որոնցմէ մէկ շանին գունատիւկ են: Գին 10 ֆր. (11):

ԳՈՐԾ ԵՒ ՈՉ ԽՈՍՄԻ

Մեծ խօսիկութեան մէջ հայերս աշխարհի առաջնագոյն մրցանակը կրնանք շահիլ արդարեւ. ամէն ոք հայրենասէր է, ամէն ոք զոհող է, ամէն ոք խելացի է. եւ սակայն ի վերջոյ երբ կատարուած գործերու հաշիւ մը ուզենք տեսնել, պարագայութիւն մը մեր առջև կը գտնենք իբր արդիւնք:

Քանի ամիսներէ ի վեր հայաստանի սովի մասին շուրջ կը հատցըւի, կը գրուի, կը խօսուի. ու դեռ արտասահմանի հայութիւնը հազիւ թէ խոր թմբիքէ մը զարթնելու նշաններ ցոյց կուտայ:

Ոչ ոք կրնայ գտնուիլ որ տարա. կարծիք ըլլայ այս մասին թէ պէտք չէ օգնել հայ սովահար ժողովրդին. հոս քաղաքականութիւն գոյութիւն չունի որպէսզի անոր շուրջ ալ հայու բազմազան ու բերաւոր տարակարծութիւնները անհաշտ գործունէութեան խրամ մը բանան, հարցը հայ ժողովրդի ֆիզիքական գոյութեան վրայ է, աղբիւրը՝ մեր բոլոր յոյսերուն. հոս պէտք է լռեն այլևս ամէն ըսի-ըսանք և պէտք է խօսի միայն գործը, կենսաբար, կանոնաւոր ու հաւատարմ աշխատանքը:

Օգնութեան ձեռք մասին ալ վիճելու երբեք տեղիք չկայ այլևս. մենք առհասարակ շատ կը սիրենք ամէն բանի վրայ երկարաբան հակամարտութիւններ ստեղծել որոնք ի վերջոյ այնքան յառաջ կըրթան որ վէճը իր գաղափարական կեղծուպատիրքովը պատռելով, կը դառնայ պատարմ մը անձնական մոլեռանդ յարձակումներու, խժըժանքներու. իսկ միշտ առժողով գործը կըլլայ իհարկէ, հետեւաբար և թշուառ ժողովուրդը:

Հայաստանի օգնութեան կազմակերպման գործը բաւական գիւրաւցած է ինքնին. Կ.պօլսի մէջ կազմը ամէն կեղբոնական մարմին մը Պատրիարքարանի անմիջական կից, Տրուած ըլլալով այն հանգամանքը որ Պատրիարքարանը կը վարդէ

ամբողջ ազգին վստահութիւնը, ուրեմն ենթագաղութներուն կը մնայ միայն աշակցիլ հայաստանի օգնութեան գործին, հասցնելով դրամական և այլ անհրաժեշտ նպաստներ: Լոնտոնի և փարիզի մէջ ալ այս ուղղութեամբ շարժում մը սկսած է: Մարտիլի հայ գաղութը որ յաճախ ուրիշներու նախանձը գրողած էր իր հայրենանուէր գործունէութեամբ, զարմանալի է որ այս անգամ շատ ուշ մնայ իր պարտականութիւն կատարելու. ինչի՞ վերագրել այս յայտարարութիւնը:

Ամենէն աւելի գործի մղուելու պարագային՝ մեր գաղութը չքեղ մեկուսացման մը յանձնած է ինքզինքը: Կը թուի թէ այլևս ժամը հասած է և շատ անցած նոյնիսկ որ ժրջան թափով մը գործի սկսի մեր գաղութին ալ որ ասիէ առաջ ի յայտ բերած է հայրենասիրութեան գեղեցիկ օրինակներ:

Երբեք դժուարին գործ չէ մարմնի մը կազմութիւնը. ու մենք անհրաժեշտ չենք գտնել որ այստեղ ալ որդեգրուի միջկուսակցային մարմնի գրութիւնը:

Կարելի է ամբողջ հայ ժողովուրդը հրաւիրել հաւաքոյթի մը և ընդհանուր քուէով ընտրել գաղութային մարմին մը որ գործի ձեռնարկէ և կապուի ուրիշ քոյր մարմիններու հետ կամ ուղղակի կեդրոնին:

Սովը չսպասի իր աւերներ գործելու համար ու մենք դեռ կսպասենք մեր բաժինը հասցնելու համար:

Փրկենք հայ ժողովուրդը, փրկենք մեր պատիւը:

Թ. ԵՂԻՇԷ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Հ. Բ. Ը. Միութիւնը 5000 անգլ. ոսկի արամադրած է Հայաստանի սովեղներին համար. այդ գումարով պիտի գնուին զանազան պիտոյքներ և ամերիկեան նպաստամատոյցի օ

ժանդակութեամբ Կ.պօլսէն պիտի զրկուին հայաստան:

— Կ.պօլսի «Ճակատամարտ»-ին մէջ կը կարգանք:

«Էլմիածնէն Գէորգ կաթողիկոս կոնդակով մը կը տեղեկացնէ Պատրիարքին թէ՛ Ամերիկայի մէջ գումարուելիք եկեղեցիներու համագումարին բացման առթիւ Հայոց մասնակցութեան պայմաններուն նկատմամբ եղած հարցումները ստացուած և պատասխան հրահանգներն ալ ներփակ զրկուած են, որպէսզի ըստ այնմ համագումարին մասնակցող եկեղեցական մարմինն հրահանգներ տրուին: Կաթողիկոսը կաւելցնէ թէ նոյն համագումարին բացման առթիւ իր կողմէ ևս շնորհաւորական հեռագիր զրկուած է:

Միւս կողմէ Կաթողիկոսին դիւանապետը կը գրէ Պատրիարքարան թէ Էլմիածնի և Խորհրդային հայ կառավարութեան միջև յարաբերութիւնները բաւական բարեօքած են շնորհիւ կաթողիկոսի ներկայութեան, որ բանակցեցաւ կառավարութեան ներկայացուցիչ Պ. Կարինեանի հետ և յոյս կայ որ մօտ օրէն բարեօք բերի մը յանգի: Պ. Կարինեան մօտերս Պոլիս ևս պիտի գայ. Կաթողիկոսին ամբողջութիւնը լաւ չէ և միշտ հիւանդագին վիճակ մը ունի. թէեւ փափաքուեցաւ Երեւան օդափոխութիւն կատարել, սակայն փոխադրութեան միջոցներու բացարձակ չգոյութեան պատճառով չի կարողացաւ հետեւաբար կոչ կըլլայ ժողովուրդին, որ այս առթիւ ինքնաշարժ մը տըրամադրէ հայրապետին: Քանի որ վանքը խիստ անձուկ վիճակ մը ունի և չի կրնար մեծագումար ծախսքերու առկա մտնել: Ներկայիս ունէ անհասկացողութիւն չկայ Կաթողիկոսութեան և հայ խորհրդային կառավարութեան միջև, բացի հայրապետի ճամբորդութենէն որու մասին արտօնութիւն կարելի չեղաւ ձեռք բերել:

— Կ.պօլսէն կը հեռագրեն. Կարսի խորհրդ. ժողովը վերջա.

ցուց իր տշխատանքներ, սահմանա-
գլխային հարցերը կարգադրող դաշ-
նագիրը կնքուեցաւ և ստորագրուե-
ցաւ Էնկիւրիի, Մոսկուաի և Կով-
կասեան Հանրապետութեան ներկա-
յացուցիչների կողմէ:

Կարգ մը տեղեկութիւններ չա-
մեմատ, Հայաստանին չէ տրուած
կարսը, Թիւրքերը ունէ զիջում մեր.
ժած լինելով և Մոսկուաի պատուի-
րակներն ալ ոյժ տուած լինելով Էն-
կիւրիի տեսակէտին:

Քեազիմ Քարապէտիւր փաշա մեր.
ժեց ուսական առաջարկները որոնք
կը ձգտէին որ քեմալական զօրքերը
առժամայէս գրաւեն Կովկասը այն
պարագային երբ պատերազմ մը ծա-
գէր Սովիէթների և Ռուսմանիաի
կամ փոխմանի միջև:

Կարսի խորհրդածողովին պատ-
ւիրակները որոշեցին նոր խորհրդա-
ժողով մը ևս գումարել զեկտեմբերի
կէսին, մասնակցութեամբ Արեւելքի
բոլոր ժողովուրդներին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆՅՔԵՐԷՆ

Ականատեսի օրագրից

V

Հետզհետէ վտանգը սպառնալից կը դառ-
նար. բայց մենք կազմուեալու ու թարմա-
նում էինք նորանոր ուժերով: Սակայն տա-
րաբաղդաբար մեր դիմագրութեան ոգին
ինկած էր անգամ մը: Քաշալելով Կարսի
ամրութիւնները՝ մեզ վիճակած էր առնել
Արամ-Վարդան գիւղի շրջան: Նոյ. 17ին
բանաւոր պատճառներով 2 օրեայ արձա-
կուրդ մը կառնեմ, ընկ. Ղարիբի հետ
Կարս, Կուզանք. նկատելի է որ Կարսը
հիմնովին փոխւած է, ժողովրդի մեծ մասը
նահանգել է, փախել է աւելի շիտակ. տը-
ներում մարդ չկայ, փողոցներում կենդա-
նութիւն չկայ. մնացեալ ժողովուրդն ալ
վայրկեան առ վայրկեան մտածում է փախ-
չել. քաղաքի կենդանութիւնը միայն նոր
հասնող կամաւորական խմբերն են. երբ կը
տեսնենք այդ հսկայական ուժը, Ներքէք
չենք ուզեր համարել թէ Կարսը մի օր
պիտի իյնայ թշնամու ձեռք:

Նոյ. 24ին մեր կողմէն յարձակման անց-
նելու նշաններ երևան կուգան. նոյն օր մի
թիւրք զերի կը բերել. նրա պատմածով,
թշնամու սպայակոյտը որոշած է եղբի նոյ.
30ին Կարսը գրաւել. նոյ. 25ին մեր Տրդ-
վաշտը հետախուզութեան ելաւ. իրենց
գիրքերէն դուրս գալով նրանք յաջող կեր-
պով յառաջացան թշնամու յառաջաւոր
գիրքերու վրայ. երբ մերոնք հասան թըշ-
նամու գիրքեր, մի համադրելով թշնամու
փոքրաթիւ ոյժը գիրքերէն հանեցին. թըշ-
նամին թողնելով 2 սպանւած և 2 թնդա-
նօթ, փախաւ. նոյն պահուն մեր հայրե-
նասէր... թնդանօթաձիգներ սկսեցին ուժեղ
կերպով ուժարկոծել մեր յառաջացող հետա-
խուզ վաշտը. հակառակ որւած բոլոր
ջաններուն՝ մերոնք շարունակեցին իրենց
գործը. (մտիկ ըրէք ողբերգութիւնը). հե-
տախոյզ վաշտը զարթացած այս բանէն,
թշնամու գիրքերը թողնելով ետ փախաւ:
Նոյ. 27ին թշնամին հակադարձական ան-
ցաւ. մերոնք կարճ դիմագրութեան մը յե-
տոյ թողին Կովկասի և Արամ-Վարդանի
ամուր գիրքեր. այսպէս թշնամին յաջող
կերպով մեր ճակատը պատռեց և անցաւ
մեր թիկունք, զրաւեց Մարաշի կայարան
դէպի Ալեքսանդրապոլ տանող երկաթուղի:

գծին վրայ, Կարսից 1/2 մղոն հեռու. նոյն
գիշեր 4րդ գնդին հրամայեց ետ քաշուելով
գնալ գրաւել Մարաշի կայարան. նոյ. 28ին
առաւօտ անցնելով Կարսէն, գնացին Մար-
աշ. նկատելի էր որ խուճապը տիրած էր
քաղաքում. ամէն ոք աշխատում էր՝ զը-
լուելու ազատել. դասալքութիւն ծայր
տուած էր բանակին մէջ. ամեն ոք փախչում
գնում էր իր ընտանիքին հասնելու. խըմ-
բերը քայքայեցին:

28ին գիշերեցինք Մարաշ. 29ի առաւօտ
մեր հաղարեակ դուրս գալով յաջող կեր-
պով գրաւեցինք Մարաշի կայարան. թըշ-
նամու փոքրաթիւ ոյժը ետ շարունակեց
Կարսում ուժեղ թնդանօթամարտ է, բայց
նկատելի է որ բազմաթիւ մարտկոցներէն
2ր կը գործէին միայն. թշնամին էր որ
ուժեղ կերպով կը ուժարկոծէր: Կայարա-
նում ենք. Ալեքսանդրապոլից եկաւ զրա-
հապատ գնացքը, յառաջացաւ դէպի Կարս
բայց ուժեղ ուժարկոծութեան տակ ետ
մղւելով փախաւ. ժամը 1ի մօտեր փախը-
նուք ինկաւ գիւնդներում մէջ թէ Կարսը
իյնալու վրայ է. զարմանք պատեց զիս.
Կարսը իյնալ, անհատաւոր բան: Ախր,
մենք պատկառելի ոյժ ունենք, Կարսը շատ
ամուր է. այս խօսքերուս վրայ մեր վաշ-
տակետ մօտենալով ըսաւ. «Ե՛հ, միամիտ,
այսօր Կարսը պիտի յանձնեն, մենք հոս
գիծը պիտի պահենք որպէսզի Սեպուհի
բոկիտան նահանգէ»: Հայաստանի բա-
նալին կամով կը յանձնեն թշնամուն. չեմ
կարող ինքզինքս դապել. «Ախր, պարոն
վաշտակետ, մենք Կարսում ունենք աւելի
քան 40 մարտկոց, ունենք ահագին զօրք և
վերջապէս ամէն ինչ, ամօթ չէ՞ որ Կարսը
յանձնենք»: — Չիւնորը չի կուտում, պա-
տասխանեց: Ու մենք խօսակցութեան մէջ
էինք դեռ երբ մեր թնդանօթներ վերջնա-
կանապէս լռեցին. մեր օդանաւեր թիւիչ
առնելով եկան անցան. վաշտակետը մօ-
տենալով ասաց. «Կարսը ինկած է, ամբողջ
ժողովուրդը, 5րդ գունդը և Ա. գնդի կէսը
գերի մնացած են: Ա. գնդի զնդապետ
Մարգարեան ինքնապաշտ եղբի է անոր հա-
մար որ գիւնդները չեն ուզեր կուել. Սե-
պուհի բոկիտան արդէն անցաւ. մենք էլ
այս գիշեր նահանջելու ենք»: Եւ գոհու-
նակ էր նա: Ուրեմն ամէն ինչ լմացեր է:
Թնդանօթներ լռեցին, միայն խուլ համա-
դարոյ ձայներ կը լսէին:

Սպալտ ինկաւ Կարսը, պէտք է ասել
առանց դիմագրութեան. մէկ խօսքով
յանձնեցին. Կարսում գերի մնացին աւելի
քան 8000 զինուոր, գէներալներ Փիւրում-
եան և Արարատեան, մինիստր Փափազեան
և Գարեգին եպիսկոպոս որ եկած էր գիւն-
դները քաշալեբերու:

Հատե՛ր գուցէ պատասխանեն թէ Կարս
կուտով տւինք. ես պիտի ասեմ ոչ. եթէ
մենք Կարսում տղամարդու պէս կուլ մը-
ղէինք, թշնամին Կարսը գրաւելու համար
աւելի քան 10,000 զոհ պիտի տար. գրա-
մասին ոչ մի տարակոյտ Ուրիշ ականատեսի
մը պատմածը այստեղ մէջ կը բերեմ, աւելի
առողջ դադարաւոր մը տալու համար: Կարսի
գրաւման օր ամրութիւններէն մէկում
գնդացիներ ուժեղ կերպով դիմագրուած է.
նկատուում է որ թշնամու շրթան սուս ու
փուս բարձրանում է դէպի գլխաւոր ամ-
րութիւնները, զնդացիներ սկսում են կը-
րակել. վրայ է հասնում կաշառած սպան,
դադրեցնում է կրակը առարկելով որ մե-
րոնք են, մի կրակէք. շրթան մօտենում է
և առջէն գալիս է թիւրք սպան տասա-
նոցը ձեռքին. երբ մօտենում են 20 քայլի
վրայ ու բանից պարզուում է որ թշնամին է՝
գիւնդները ուզում են կրակել, հայ սպան
սաստում է և յառաջ շարժւելով ասում է
թիւրք սպային. «Գուցէ բարով եկաք ըն-
կերներ... երկու տարի է ի վեր ձեր գալուն
կապաւէնք» և ուզում է գրկախառնել...
նոյն պահուն թիւրք սպան քաշելով՝ տա-
նանոցը՝ տեղի ու տեղը սպանում է հայ

սպային. գիւնդները սարսափած փախչում
են և շատերն էլ գերի են մնում:

Թիւրք գիւնդներն ու բաշխողները
Կարս մտնելով ինկնում են անգէն ժողո-
վուրդին վրայ. անձեռնմխելի են մնում
միայն ամերիկեան որբանոցներ. տղամարդ-
կանց կը կոտորեն, քաղաքը կը թալանեն
և գերի գիւնդներն էլ զինաթափելէ ու
մերկացնելէ վերջ երեքական փութ բեռ
կանակին տալով կուղարկեն Կարսի ինչ-
պէս նաև հոն մնացած գիւնդներն և նա-
խարար Փափազեանը:

Մենք կը շարունակէինք դեռ պաշտպա-
նել Մարաշի կայարանը երբ ճակատի հրա-
մանատար զօրավար Յովսէփեանի կողմէ
հրահանգ եկաւ որ մուծը կոխելուն պէս
նահանջէնք Կղզխախլի ուղղութեամբ 63
վերստ: Հատ խղճալի էր ու աննկարագրելի
ճանապարհում տիրող խուճապ ու թշու-
առութիւնը: Վաշտերը կազմաւորուած են.
ամէն ոք զուգի առած գնում է, ինքն էլ չդի-
տէ ուր. ամէն կողմ լքած են գէնք, փա-
մուշուկ և ռազմաթերք: Մարդուս սիրտը
կտոր կտոր է լինում. բայց ի՞նչ կա-
րելի է անել: Գիտակներ վրայէն անցնելով
հասնում ենք Կղզխախլի գիւղ ուր զօրա-
մասեր կանգ են առնում. իսկ ժողովուրդը
և շատ մը գիւնդներ անցնում Ալեքս. պոլ:

ԳԱՐՈՒՆԻ

1921, Թաւրիզ

ՀԱՅ ԳԱՆԹԷՅՈՆԸ

ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ
(1848-1921)

Հայ յեղափոխական պատմութեան, ա-
զատագրական պայքարների եւ մարտնչ-
չումների մէջ, Մկրտիչ Փորթուգալեանը
գրաւում է մի առանձին տեղ:

Մի կուսակցութիւն եւ կամ մի խմբակ
չէ միայն որ ուղղում է այսօր նրա մահը,
այլ ամբողջ հայ ժողովուրդն է, որ մաս-
նակից է այդ մեծ ցաւին եւ մեծ վշտին:
Ու այս պարագան ցոյց է տալիս որ նա
վայելում է յարգանք եւ ժողովրդակա-
նութիւն:

Թողած Վոսիփոի մշտածիծաղ ափերն,
սուլմանների մայրաքաղաքը, նա գնաց
հայ աշխարհը, լոյս եւ գիտութիւն ցա-
նելու: Նախակարապետը եղաւ նա եւ
ուսուցիչը հայ յեղափոխութեան: Առաջին
սերմնացանը մեր կեանքում, որի ցանած
սերմերը ծախ, ծաղկեցան և առաջին
անգամ լինելով, Բարձուղիմիսը Թուրքաց
եւ որի ստորոտում ընկան 300 քաջեր սը-
րանից 26 տարի առաջ:

Դաստիարակեց մի սերունդ, որ իր
գաղափարական բարձրութեամբ ու անձ-
նելութեամբ մ'նաց եզակի:

Օսմանեան բռնակալ կարգերը նրան
հեռացրին մայր երկրից դէպի օտար ա-
փեր, ուր նա հիմք դրեց Թերթի, որ 36
տարի կենեց պիտի ունենար: Նա հեռա-
ցեցաւ երկրից, բայց միշտ կառչած մը-
նաց իր գաղափարներին, նա շարունակեց
իր պայքարը բռնութեան ու հալածանքի
դէմ:

Նա էլ ընկաւ սակայն, մէկն էլ հրա-
ժեշտ տուեց լաւագոյններին:

Նա հանգչում է հիմայ օտար արեւի
տակ, սառն հողի մէջ, բայց նրա հոգին
սաւառնում է մայրենի սարերի վրայ, ուր
յեղափոխութիւնը Թերթի առաւ եւ Թը-
ւաւ, ուր ընկան առաքելները հայ յե-
ղափոխութեան, անյայտ ու յայտնի գե-
րեզմաններ Թողնելով: Նրանց գերեզմա-
ների շուրջ ընդոյ ծաղիկներ են ծաղկել
եւ լուսնի մեհաւոր հովիւ օրօր է ասում:

Ծերունագարը հայր, գնա՛ միացիր այն
մեծ կարաւանին, որ այնքան մեծ ու փա-

ռաւոր էջեր տուաւ մեր արիւնոտ պատիւն
մութեան: Նրանք բոլորը քեզ են սպաշտ
սում, առաջին սերմնացանին:

Գնա՛, գնա՛:

Ռ. ԹԵՐԼԵՄԷՉԵԱՆ

Վեննա, 1921 հոկտ.

ՆՍՄԱԿ ԻՏՈՒԽԱՆ.

Բատովա, 16 հոկտ. 1921

Հ. Ս. Երեմեան և Մուրատ

Ռափայելեան վարժարանը

Միայն այս տարի չէ որ ապրեցայ իտա-
լիայի վենետիկ շրջակայքը եւ առիւ
ունեցայ երբեմն գրելու նաեւ վենետիկ
Մուրատ Ռափայելեան վարժարանին վ
րայ: Ո՛չ. տարիներ է որ կապրիմ, բայ
սիրտ չունէի գրելու քանի որ այդ ա
գային վարժարանն այ ցաւալի վիճակի
մէջ էր եւ ազգին ցաւը շատ, չէր կար
ամեն ցաւի լըարման ընել. մանաւա
որ հեռուէն, իտալիայէն էր պահանջը
աղկէ աւելի այս նոյն երկրքին տակ ուր
յոյժ կարեւոր պահանջ կար — Միւսի
եան վանքը — որ գիտակցութեամբ ց
ւալիօրէն ազգէն կանտեսուէր: Ահա ա
անտեսումին պատճառաւ այժմ ամբո
տարւան մը ընծացքին Մուրատ-Ռափ
յելեան վարժարանին մէջ անգնահատելի
ըն տեսութիւնը վարող անձնաւորութիւ
Տէրիւշեան: 1) Բարձրագոյն հրաման
վրայ կը ստիպուի Թողու վարժարանը
քաշուի Բատովա:

Պատ. ընթերցողներս լաւ կը ճանչնա
այս տեսուչ մեծ անձնաւորութիւնը եւ հաս
ամեն անգամ որ վարժարանի այս տա
ւայ ընծացքի մասին երբ հիստմունքս
յայտնէի հրապարակաւ, չէի կարող իր
նունը չտալ եւ ազգային անգուղի լըար
տագիտութիւնս չյայտնել:

Մեծ հայրենասէր ու բանաստեղծ

Ս. Երեմեան էր:

Անցեալ հոկտեմբերէն սկսեալ վարժա
րանը մ'տքի օճախ մը ըլլալէն զատ, դա
ձած էր նաեւ սիրոյ օճախ մը, ինչպէս
եւ լաւի ու բարիի: Իսկ հայրենիքը՝ որ
ներու սրտին ու մտքին մէջ պաշտո
պանեմ էր: Սանտիւ յառաջդիմութիւ
նը շնչտա՛ծ եւ ժամանակին եւ արդէ
տեղակիտ օտար Թերթիէն ուսման
բացառիկ պարագայ — հիստմունք
գովասանք յայտնած են:

1908ին մեր պաշտօնի նախատակ Ա
վիար Արիւստեանը «Մշակ» թիւ 13
մէջ կը գրէր. «Ս. Ղազարու եւ Կովկա
միջեւ սիրայի յարաբերութեանց Թու
կան մը բացուած էր. Հ. Սիմոն Երեմ
եանի «Գեղունի»-ով ու «Բազմալէս»-ով
Կովկասի Հայերը կը գրաւէր իբր շար
նակութիւն Ալիշանին»: Հ. Ս. Երեմեան
հակիրճ ըլլալու համար, իր այս մէկ տա
ւայ տեսչութեան ընծացքին եղած է ա
վարժարանին մէջ իսկ շարունակու
մը Ալիշանի:

Արդ ցաւալի է ըսել որ իր սաները մե
կորուստի գիտակցութեան թախիծը սը
տերնուն, ամեն գնով ուզած են ընկեր
եւ ընկերած են սիրելի բանաստեղծ
մեծ տեսուչը մինչեւ կայարան եւ ա
տասուալից աչքերով բաժնուած: Բատով
վաի կայարանը դիմաւորելու եկած է
ի նշան յարգանքի, բոլոր տեղեկութիւ
ունեցող ուսանողները. իսկ Պր. Պ. Պ
պիկեան, Առնապետ իտ. Հայ Ու
Միւսեան, մինչեւ վենետիկ գացած է
կապա

Սիրելի բանաստեղծը ըսաւ. — Է
կընդգրկեմ վերստին տարիներով Թող
սիրելի գրականութիւնս: Ճիշդ է որ կ
րող է մեծ ըլլալ մեզի իր օգտակար
նախ

(1) Իմա՛ նաեւ այժմեան վանական վա
րժարանը:

տ պատիւը ինչպէս արդէն եղած է եւ զայս
են սպաշտած են մեր վաղեմի մտաւորական-
երն ալ, բայց ես կըսեմ. - անոնք ալ
ի ըլլար իր օգտակարութիւնը եթէ մնար
ետույն այդ վարժարանին մէջ: Անշուշտ
իտի տար մեզի նոր Պէշիկթաշեաններ,
արուստներ...
Ես խոր ցաւ գգալով վարժարանի այս
եծ կորուստին համար, ոչինչ կարող եմ
սել բայց եթէ մաղթել որ նոր տեսուչը,
եր. Հ. Գ. վրդ. Նահապետեան, չը
գացնէ մեծ բանաստեղծ տեսչի բացա-
այութիւնը:

Պ. ՓԻԼԻՊՊՈՍԵԱՆ

ՍԿԻՏԱՐԻ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԻՒՆԸ

Սկիւտարի հրկիզեալներին համար
պօլսի պատրիարքարանի կողմէ
նորուած յանձնաժողովը սկսած է
բաշխել Սկիւտարի վերաշինութեան
թրծով: Շինուած են 48 սենեակնոց
նակ ուր
ստանք անբաւարար լինելով, 20
սենեակնոց նոր հիւրանոցներ շինու-
թեան ևս ձեռնարկուած է:

ՎԻՃԵՆԱԿԻ ՀԱՅԵՐԸ

Վիճեռաէն մեզ կը տեղեկացնեն
ճանչնալ ծանօթ հրապարակագիր և բա-
նը եւ հասէր Տ. Սիմոն Յակոբեան, իր
յս տա-
նոցը
որ իր
հրա-
տեղծ
վարժ-
տ, դա-
ինչպի-
թը՝ ս-
պաշտ-
մութի-
արդի-
նք ալ
ունը

Ս. Սիմոն Յակոբեան, իր
յս տա-
նոցը
որ իր
հրա-
տեղծ
վարժ-
տ, դա-
ինչպի-
թը՝ ս-
պաշտ-
մութի-
արդի-
նք ալ
ունը

Ս. Սիմոն Յակոբեան, իր
յս տա-
նոցը
որ իր
հրա-
տեղծ
վարժ-
տ, դա-
ինչպի-
թը՝ ս-
պաշտ-
մութի-
արդի-
նք ալ
ունը

սէն խիստ ազգագուտ գործ մը վի-
թած է կէս ճանապարհին:

Հարեանցի արձանագրելով այս
իրողութիւնները, կը սիրենք յուսալ
որ վերջապէս վիճեռաի Հայերը պի-
տի գիտնան գնահատել արագավազ
փախչող վայրկեաններէ արժէքը և
փոխանակ զիրար վարկաբեկելու,
իրար դէմ ճղճիմ պատճառաբանու-
թիւններով անփութահոթիւն յայտ-
նելու, պիտի մօտենան իրարու և
սրտակցելով իրենց ուսանն պիտի
կատարեն այս ցաւահար ու ճղակո-
տոր ազգի բարօրութեան համար:
Այս կը պահանջէ պատուազգա-
ցութիւնը:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ազգ. Պատուիրակութիւնս անհրաժեշտ
կը դատէ ի ձեռին ունենալ ընդհանուր
ցուցակը այն բոլոր ազգայնոց որոնք,
բարձրագոյն վարժարաններէ շրջանաւարտ
եյա՛մ կամ մասնագիտութեան մը տէր
ըլլալով, տրամադիր են Հայաստան եր-
թալու, երբ յառաջիկայ հաշտութեան
կնքման հետ մեր երկրին կազմակերպու-
թեան ձեռնարկուի Եւրոպական պետու-
թեան մը կամ Ազգերու Ընկերակցու-
թեան հոգատարութեամբ:

Կը խնդրուի այդ անձերէն որ հասնին
անյապաղ Պատուիրակութեան իմացնել
իրենց

1. — տարիքն եւ ուր ծնած ըլլանին,
2. — որ դպրոցները աւարտած ըլլանին,
3. — ինչ մասնագիտութիւն ունենանին,
4. — ամուսնացած կամ ամուրի ըլլանին,
5. — մինչեւ այսօր ինչ պաշտօն վարած
ըլլանին,
6. — արդի հասցէն:

Նկատի ունենալով ստիպողական պէտ-
քը, Պատուիրակութիւնս կը խնդրէ փու-
ծացնել այս տեղեկութեանց առաքումը:

Ս.Պ. ՊԱՏՈՒՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ
9, Rue du Boccador. Paris

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ
ՓԱՐԻՉԻ ՄԷՋ

Ուրախութեամբ կը յայտարարենք
որ Հայաստանի Հանրապետութեան
պատուիրակութիւնը հիմնած է «Տե-
ղեկատու Գրասենեակ» մը փարիզի
մէջ որով եւրոպական մասովը օրը
օրին տեղեկ պիտի պահէ Հայաս-
տանի կացութեան վրայ և պիտի
հաղորդէ ստոյգ լուրեր պատուիրա-
կութեան կատարած ձեռնարկներ
մասին:

Շնորհաւորելով Հայ պատուիրա-
կութեան այս խիստ օգտակար ձեռ-
նարկը կը յուսանք որ այսուհետեւ
առիթմը պիտի ունենանք մեր ըն-
թերցողները ևս իրազեկ պահելու
Հայաստանի վերաբերեալ շահեկան
տեղեկութիւններ:

Յառաջիկայ թուով պիտի տանք
կարգ մը տեղեկութիւններ Պատ-
ւիրակութեան կատարած ձեռնարկ-
ներէ մասին:

ՅԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Մ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆԻ ՄԱՀԻՆ
ԱՌԹՈՎ

Տ. Կամարականի հեռագիրը
Փարիզ, 19 հոկտ.

Նոր իմացայ այն մեծ դժբաղդութիւնը
որ ձեզ հարուածեց դժնդակ կերպով.
ձեզ հետ կույանք մեր սիրելի եւ անմո-
ռանալի հանգուցեալին վրայ որ իր ամ-
բողջ կեանքը նուիրեց հայրենիքին որի լա-
ւագոյն գաւաթներէն էր. Թող Աստուած
ձեզ ոյժ տայ կրելու այս անակնկալ հար-
ւածը:

Կոնստանդին Կամարական
* *

Վսեմ. Տ. Պողոս Նուպարի նամակը
Տիկին Գործուգալեանին

Փարիզ, 15 հոկտ.

Սիրելի Տիկին,

Վերադառնալով Փարիզ ուրկէ իմ ա-
ռողջական վիճակը զիս երկուքուկէս ամիս
հեռու պահած էր, միայն իմացայ Թեր-
թեյն այն շատ ցաւալի կորուստը որին
ենթարկուած էք յանձին ձեր ամուսնի:
Այդ կորուստը կը համակէ միանգամայն
այն բոլոր Հայերը որոնք կը ճանչնան
իր հայրենասիրական գործը եւ որոնք
գիտէին թէ նա իր կրթական գործու-
նէութեամբ եւ գրուածքներով որքան
նպաստած էր զարթոյնտելու եւ տարածե-
լու ազգային զգացումը:

Գալով ինձի, իրեն համար կը տաճէի
խորին յարգանք եւ ջերմագին բարեկա-
մութիւն եւ այս բաւարար է ձեզ ըսելու
թէ ի՞նչ չափով մասնակից կը լինիմ ձեր
սուգին:

Ձեզ, ինչպէս եւ ձեր ամբողջ ընտանի-
քին, ներկայացնելով իմ ջերմագին հա-
մակրութեան զգացումները, կը մաղթեմ
որ մեր հայրենակիցները կողմէ ձեր շատ
ցաւալի ամուսնի յիշատակին ծնունդ
մեծարանքները կարենան սփոփանք մը
բերել ձեր իրաւացի վշտին:

Հասցեցէք ընդունիլ, Տիկին, իմ շատ
յարգալի մեծարանքներ:

Պողոս Նուպար

ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

(Կենսագրական գիծեր):

Նար. 12րդ Թուէն

Մ. Գործուգալեան Թիֆլիսի մէջ
կայեցել «Մեղու»-ի, որուն երբեմն
թղթակցած էր, ու երկար տեսակ-
ցութիւններ կունենայ «Մշակ»-ի
խմբագրին Գրիգոր Արծրունիի հետ:
Արարատեանի ապագայ գործունէու-
թեան մասին, Այսպէսով նաև հիմը
կը դրուէր Թրքահայոց և Ռուսա-
հայոց գործակցութեան Արծրունիի
Արարատեանին Ռուսահայոց օժան-
դակութիւնը կապահովէր «Մշակ»-ի
միջոցաւ, եթէ նոյն ընկերութիւնը
իր գործունէութեան անմիջական
գաշտը Հայաստան ընտրէր, այսինքն
հոն գալոցներ ու վարժապետանոց
բանար, սերունդը տեղւոյն վրայ կըր-
թելու համար:

Թիֆլիս քանի մը շաբաթ մնալէ
վերջ՝ Մ. Գործուգալեան Պոլիս
վերադարձաւ, հոն Մ. Չերազին
յայտնեց Արծրունիի հետ ունեցած

տեսակցութեան արդիւնքը. ու քանի
որ ինք ընդհ. Ժողովոյ Ստեփանակերտ
ըլլալով չէր կրնար պաշտպանել իր
կարծիքը, Մինաս Չերազի միջոցաւ
զայն ներկայացուց Ընդհանուր Ժ.
զովին Ընդհանուր Ժողովը ընդու-
նեց առաջարկը, վստ և իր շրջա-
կայքը գործունէութեան կեդրոն նը-
շանակուեցան: Սակայն ո՞վ յանձն
պիտի առնէր վստ երթալ գործին
ուսումնասիրութեան համար: Մ.
Գործուգալեան յօժարակամ ստանձ-
նեց այդ դժնդակ առաքելութիւնը:

1876ին՝ Աստուածածնի օրը՝ սըր
տագին և յուզիչ ողջագուրումներու
մէջ մեկնեցաւ դէպի գաւառ: Իբր
ճամբու ծախս՝ ութը ոսկի միայն
ստացած էր Ընկերութենէն:

Փոքր Հայքի վրայով՝ Սամսոնէն,
Եւդոկիան, Սեբաստիան, Խար-
բերդէն, Տիգրանակերտէն անցնելով
գիշերանց վան կը հասնի՝ ուր պաշ-
տօնական մարմինները, իրենց ցուրտ
ընդունելութիւն մը վերապահած
էին:

Այդ ճամբորդութիւնը, կրօն, Կ. պօլսէն
մինչեւ վստ չորսուկէս ամիս տեւեց,
որովհետեւ բացի ուղեգիծին երկարութե-
նէն եւ այլեւայլ պատճառներէ, այս ալ
կար որ Պուլկարայի ապստամբութեան
եւ Սերպիսի կռիւի միջոցին էր եւ Ռու-
սիայի կողմէն ալ պատերազմի հրատարա-
կութիւնը մօտաւոր կերեւէր, արդէն
Կ. Պոլիս գտնուած միջոցիս խումբ խումբ
գաւառացի մահմետականներ սփռանքի
առաջնորդութեամբ եւ իրենց առջեւէն
սանձազ պարգած, մզկիթների մօտիկ
հրապարակներին մէջ կը հաւաքուէին եւ
անկէ ալ պոռալով կանցնէին փողոցներէն
եւ իբրեւ կամաւոր զօրք կերթային Ռու-
մէի կեաւուրներին դէմ կռուելու: («Ար-
մէնիա» Թիւ 27, Կ. Պոլիս և Հայաստան):

Մ. Գործուգալեան անմիջապէս
երկրին պայմաններուն ուսումնասի-
րութեան կը ձեռնարկէր ու բազմա-
կողմանի տեղեկագիրներով վասպու-
րականի գիւղերուն բարոյական, մը-
տաւորական, տնտեսական, առողջա-
կան կացութիւնը կը ծանօթացնէր
կեդրոնին: Արարատեանի այս յան-
դուքն քայլը համակիրներ կը չահէր
Հայութեան մէջ. նուէրներ կը ըլլային,
գիծումով մը՝ Մկրտիչ Սանասարեան
տարեկան հազար ֆրանք կը կապէր
Ընկերութեան, Բաբեգործականի
պատրաստ դրամագլուխի տոկոսէն
40 ոսկի կը յատկացուէր. արդէն
իսկ գիւղերու մէջ քանի մը դպրոց-
ներ բացուած էին: Ընկերութեան
առաջին դպրոցը Ալիւր գիւղի մէջ
էր բացուած, Չաքար Համբարձու-
մեանի ձեռքով:

1877ին «Դպրոցատիրաց Սրեե-
լեան»-ն ալ Տարսնի շրջանը իրեն
գործունէութեան ապարէզ կընտ-
րէր՝ հոն դպրոցներ հաստատելով և
ուսուցիչներ զրկելով:

Թրքո-ռուս պատերազմը պահ մը
վանի մէջ կընդհատէ փորթուգա-
լեանի գործունէութիւնը. գործիչը
Թիֆլիս կանցնի Արծրունի «Արա-
րատեան»-ին ի նպաստ նուիրահա-
ւաքութեան մը համար կը բանայ
«Մշակ»-ի սիւնակները, իսկ անմի-
ջապէս վանի 1876ի հրդեհին առ-

Թիւ հաւաքուած գումարէն աւելց-
ւած հազար բութին կը զրկէ Պօլիս
Արարատեանին, Մ. Գորթուգալեան
Թիֆլիսէն կը զրկէ նաև Ն. Տէր.
Նիկողոսեանցի «Մայրենի լեզու»ին
Ա. Տարին՝ որ աւելի վերջ միւս տա.
րիներուն հետ, Պօլիս տպագրութեամբ,
Ընկերութեան տարեկան 400 ոսկի
զուտ շահ կը բերէր:

Մ. Գորթուգալեան՝ որ միշտ յա-
րաբերութեան մէջ է Պօլսոյ հետ, Ա.
Արփիարեանը «Մշակ»ին կը ծանո-
թացնէ. այդպէսով Արփիարեան կա-
նոնաւորաբար սկսաւ աշխատակցիլ
«Մշակ»ին Հայկակ ստորագրու-
թեամբ:

1878ին՝ պատերազմը վերջացած՝
Մ. Գորթուգալեան Պօլիս կուգար:
Հայկական Հարցը՝ տենդագին, մեծա-
պէս յուսալից չըլանէ մը վերջ՝ ի
Պերլին մահացու հարուած մը կը
ստանար: Դիւանագիտութենէն պար-
տուած Հայերը բնագոգօրէն կը հաս-
կնային թէ չիկայ անվրդով կեանք,
ապահովութիւն, ազատութիւն՝ ա-
ռանց կենսանորոգ ինքնաշխատու-
թեան, առանց ինքնամոլութիւն, յամառ
ճիգով ձեռք բերուած ներքին վերա-
նորոգութեան: Քանի մը տարի ա-
ռաջ հաստատուած ընկերութեանց
վրայ, հիմայ կրկին պարտք մը կի-
նար երկրին համար աշխատելու,
ինքն իր մէջ վերակազմելու համար
զայն:

1880ին Գրեգոր Արծրունի երեք
կըթական ընկերութիւնները հրաւի-
րեց միանալ, խոստանալով 80.000
բուպլի զրկել իրենց, Նոյն տարւոյն
յունիս 1ին միացան «Արարատեան»
«Դպրոցասիրաց. Արեւելեան» և «Կի-
լիկեան» ընկերութիւնները, կազ-
մելով «Միացեալ Ընկերութիւն»
Հայոցը:

1876ին Մ. Գորթուգալեան մեկ
նաձ էր վաճէ՞ր գրէթէ իբր ուսում.
նասիրութիւն կատարող մը, 1878ին
հոն գնաց որոշ ծրագրով: Նոյն աշ-
նան իսկ վաճէ՞ր մէջ վարժապետա-
նոցը կը բացուէր չորս տարուան
չըլանով մը. աճէն ցեղէ աշակերտ.
ներ պիտի ընդունէին հոն, տարրե-
րու համալսարանութեան համար կընդ-
գրկուէր այդ նպատակը: Վաճէ՞ր թա-
ղային դպրոցներէն աճէն տարի
մըցումով պիտի առնուէին յաջողա-
գոյն աշակերտները, վասպուրականի
գիւղերէն ալ նոյն դրութեամբ. Հա-
յաստանի աճէն քաղաքներն ալ ի-
րենց գոնէ մէկ մէկ ներկայացուցիչ-
ները պիտի կրնային ունենալ հոն:
Գորթուգալեան ամպրոպի պէս պայ-
թեցաւ վաճէ՞ր մէջ. վարժապետանոցը
կազմակերպեց, արտասահմանէն թէ
ներսէն հրաւիրուելով կարող ուսու-
ցիչներ, ինչպէս Պէյլէրեան Տաճատ,
Թագուրեան, Փիլիպոսեան, Տ. Ամիր
Տանեան, Հ. Ճանիկեան, Խ. Խրիմ.
եան՝ որոնք իրեն եռանդուն գոր-
ծակիցները եղան:

Վարժապետանոցին կեանքը կարճ
տևեց. չարաբաստիկ պայմաններ
ստիպեցին կեղծութիւն մարմինը որ գո-
ցէ զայն. ոմանք կը պնդեն թէ կա-

ռավարութիւնն էր ատոր պատճա-
ռը, ուրիշներ տարբեր կառավա-
րութեան մը, խոհեմութեան, կը
վերագրեն անոր փակումը: Մ. Գոր-
թուգալեան Պօլիս կանչուեցաւ
1881ին:

Վարժապետանոցը մեծապէս ա-
գիւնաւոր եղած էր: Վաճէ՞ր հանդիպող
բոլոր օտարականները զարմանքով
ու գնահատութեամբ տեսած էին
նմանօրինակ հաստատութեան մը
գոյութիւնը ասիական հեռաւոր
գաւառի մը խորը: Ահա թէ ինչպէս
կը նկարագրէ զայն՝ Էրնէսթ Շան-
թըր՝ որ Ֆրանսայի կըթական նա-
խարարութենէն մասնաւոր պաշտօնով
զրկուած էր փոքր Ասիա և Հայաս-
տան 1882ին:

Տիար եւ տիկին Կամսարական (վանի
ուսական հիւպատոսն ու կինը՝ ազգով
Հայ) պատրաստակամութիւն յայտնեցին
վաճէ՞ր ու իր շրջականները մեզ այցելել
տալու: Ուստի նախ եւ առաջ խնդրեցինք
իրենցմէ որ մեզ տանին Հայերի վարժա-
պետանոցը, որի վրայ շատ անգամ (խօս-
ւիլը լսած էինք: Այդ վարժարանը ճիւ-
նայի կերպով կազմակերպուած, մեր այ-
ցելութեան միջոցին վաճէ՞րուէ աւելի ու-
սանող աշակերտներ ունէր: Դասա-
րանների մաքրութեան եւ անոնց մէջ
տիրող վիճակին ըսելիք չիկար ըսաւ եւ
այդ բոլոր պատմութիւնները, իրենց հասակի
եռանդին հակառակ, լուրջ, կարգապահ
եւ մանաւանդ աշխատասէր կերեւէին:

Հաճելի անակնկալ մ'եղաւ մեզ համար
որ հոն իրօք ֆրանսական ոճով դպրոցա-
կան նիւթեր եւ կահ կարասիք տեսանք,
որոնց պիտի նախանձէին նոյն իսկ մեր
վարժարաններէն շատեր, ասկէ դուրս քանի
մը տարի առաջ: Բայց մեր գոհունակու-
թիւնն ալ աւելի մեծ եղաւ երբ վարժա-
պետների խնդիրքին համեմատ պատմու-
թեան եւ աշխարհագրութեան վրայ
ֆրանսերէն լեզուով հարցումներ ըրինք
մի քանի աշակերտների եւ շատ լաւ պա-
տասխաններ ստացանք մեր լեզուով, նոյն
իսկ ժամանակակից պատմութեան մա-
սին: Բնական գիտութիւններն ալ զանց
առնուած չէին եւ հաճողով քննեցինք ու
տեսանք որ շատ լաւ սորվեր էին կենդա-
նաբանութեան եւ երկրաբանութեան
վերաբերեալ այն տեղեկութիւնները որ
մեր համամասն վարժարաններին մէջ կը
սորվեցնեն:

Այդ վարժարանը, որը Տիար Գորթու-
գալեան հիմնած էր եւ որ իր եռանդի,
իր կորովի ու նաեւ իր խելիքի շնորհով
պահպանուած էր, լուրջ արդիւնքներ կու-
տար 1882ին: Դասընթացը չորս տարիի
վրայ բաժնուած էր եւ արդէն տասներկու
շրջանաւարտներ ելած էին, որոնք իրենց
կարգին կաշխատէին իրենց լուսաւորու-
թիւնները տարածել քաղաքին մէջ եւ
շրջակայ գիւղերը: (Արմէնիա թիւ 27,
Կ. պօլիս և Հայաստան):

(Շարունակելի)

Տ Ե Ղ Ա Վ Ա Ն

Ի գիտութիւն բոլոր բարեխաւսե-
րու և ծանօթներու՝ կը յայտարար-
ւի որ յառաջիկայ կիրակի առաւօտ
(հոկտ. 30) Ս. Յարութիւն մատրան
մէջ տեղի պիտի ունենայ հոգեհան-
գստեան արարողութիւն Արմէնիայի
հիմնադիր և ազգային վերածնու-
թեան մեծ վեթիքան Մ. Գորթու-
գալեանի յիշատակին:

Հրաւեր հայ գաղութին

Կ. պօլսէն փարիզի «Դան» լրա-
գրին տրուած մասնաւոր հեռագիր
մը կը գումէր որ Ատրպէճանի նախ-
կին նախարար Պէհպուտ խան Ճի-
վանշիրի սպաննիչ հայ անձնուէր
հերոսը Միսաք Թորլաքեան մահ-
ւան դատապարտուած է իրիտանա.
կան պատերազմական ատեանի կող-
մէ:

Նկատի ունենալով որ Պէհպուտ
խան Ճիվանշիր Թալէաթներու և
Էնվէրներու շարքին կատաղի հա-
յակեր մըն է եղած և ուղղակի պա-
տասխանատուներէն է Պաքուի վեր-
ջին հայկական կոտորածներուն, որի
միջոցին հազարաւոր հայ անմեղ
կիներու և մանուկներու հետ խոզ-
խողուած են նաև Թորլաքեանի ամ-
բողջ ընտանիքը (կինը, զաւակները
և ազգականներ), Թորլաքեանի դա-
տապարտութեան լուրը ահաւոր կեր-
պով ցնցեց և յուզեց տեղիս Հայերը
որոնց հայրենասիրական զգացումնե-
րուն թարգման հանդիսանալով կու-
գանք հրաւիրել մեր ամբողջ գաղու-
թը որ փութայ ներկայ գտնուիլ
յառաջիկայ հինգշաբթի երեկոյ
(հոկտ. 27) ժամը 9ին Պառ Գանալի
սրահը (11A Bould. Dugommier), որ-
պէսզի հարկ եղած խորհրդակցու-
թիւնները կատարուելէ վերջ հե-
ռագիրներ ուղղուին ուր որ անկ է,
փրկուի համար հայ զիւցապնը որ
անտեսուած և յապաղած արդարու-
թիւն մը գործադրելու յանգնու-
թիւնն էր ունեցած:

Յուսով ենք որ բոլոր Հայեր, նա-
խանձախնդիր պատուական հայ ե-
րիտասարդի մը կեանքին ու արդա-
րութեան, սիրով պիտի հաւաքուին
և իրենց ձայնն ալ միացնեն արդա-
րութեան խղճի ձայնին:

ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
«ՕՇԱԿԱՆ» ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Հ. Կարմիր Խաչի Մարտէլի Մաս-
նաճիւղի վարչութիւնը կը ծանու-
ցանէ որ Մասնաճիւղի ընդհ. ժողովը
տեղի պիտի ունենայ յառաջիկայ
հինգշաբթի (հոկտ. 27) կէս օրէ
վերջ ժամը 5½ին, Մատրան մէջ:
Կը հրաւիրուին անպայման բոլոր
անդամները:

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Քաղաքական զանազան խնդիրնե-
րի շուրջ հարցապնդում մը տեղի
ունենալով ֆրանսական երեսփոխա-
նական ժողովին մէջ, կառավարու-
թեան կողմէ վարչապետ Տ. Պրիան
հոկտ. 21ի հետին երկար ու խիստ
չահեկան ճառով մը պատասխանեց
բոլոր եղած հարցերին. խօսեցաւ
վէրսալի դաշնագրին գործադրու-
թեան, վերին Սիլեզիի բաժանման,

վաշինկոնի խորհրդածողովին շուր-
ի միջի այլոց հետեւեալը ըսաւ նա
Արեւելեան խնդրի մասին:

«Կառավարութիւնը մտահոգ
թիւնը ունեցաւ շատ արիւն չթ-
փելու Արեւելքի մէջ և պահպանել
մեր աւանդութիւնները: Ես այս
հետեւ ապահով եմ որ բոլոր մտ-
հոգութիւններ անհետացած են
երջանիկ կզգամ ինքզինքս յայտար-
րելու որ Էնվէրի Ազգային ժողով
վաւերացուցած է Սիլեզի և Կի-
կիաի սահմանագծութիւնը (որոտը
դոստ և երկարատեւ ծափեր): Մ.
Գերինները պիտի վերագառնան
մենք պիտի կրնանք մեզ վստա-
ւած յանձնարարութիւններու իսկ-
կան նկարագիրը ցոյց տալ: Չորս
հինգ ամսուայ մէջ եղաւ այս բան
կարելի է քանի մը ամսուան վա-
րը շնորհել կառավարութեան, ա-
րդիւնքները ձեռք բերելու համար
Դրամական խորհրդակցութիւնն
պիտի հետեւին ասոր:»

Խօսքը մասնաւորելով Կիլիկիայի մասին
ըսաւ:

«Դուք շատ լաւ գիտէք որ Է-
նվէրի կառավարութեան հետ Է-
նվէր Խօսակցութիւնները նա-
տակ ունէին, մեր մասնաւոր և
փական իրաւունքներու սահման
մէջ, յանգելու Կիլիկեան սահման
գլխի կարգադրութեան, Այս բ-
նակցութիւնները կը ձգտին թող-
տրելու այդ երկրին պարպում
փոքրամասնութեանց պաշտպանու-
թեան բոլոր երաշխիքները առնել
վերջ, Այն ատեն մենք պիտի կը-
նանք Սիլեզիան տալ այն վարչապետ
թիւնը որ ինք կուզէ:

Կ. պօլսէն կը հեռագրեն հոկտ. 21ին.
«Էնվէրիէն եկ ան լուրերը Կիւս-
հաստատեն որ ֆրանսա-քեմալական
համաձայնագիրը ստորագրուած է երէկ»
Ֆրանսան ընդունած պիտի լինէ
սահմանադրութիւն սրբագրութիւն
որ կը հետեւի Պաղատաի երկաթու-
ղագծին մինչև Նիսիպիւն: Ֆրանսացի
ները իրենց կը վերապահեն երկաթ-
թուղիի շահագործումը:

Հոկտ. 21ի ուրբաթ օր Յունաստան
տանի վարչապետ Տ. Կունարիս
արտաքին գործերի նախարար
Պալթաի տեսակցութիւն մը ունե-
ցան Տ. Պրիանի հետ:

Կը կարծուի գիտնալ որ Ֆրանսա-
վարչապետը վերապահ գիւրք
բռնելով խորհուրդ տուած լինի
Ֆրանսերը չափաւորեն իրենց պահան-
ջները, և համոզած զիրենք որ
Կիլիկիի հետ բանակցին Սէվրի դա-
նագրի հիման վրայ:

ՆԱՄԱԿ ՈՒՆԻՆ ՄԵՉ ՄՕՏ
Հայկանոյ Բէշիշեան
Յակոբ Ստեփանեան՝ բանտարկեալ
Զայեքն Տպագր. Մ. Փոքրուգալեան
Le Gérant: François CARRIERE.
Marseille. — Imprimerie du Midi